

С. І. Перепелиця
аспірант Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

УДК 343.123.6

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

Стаття присвячена історичному аналізу виникнення інституту приватного обвинувачення, його законодавчого закріплення; дослідженню теорій, що пояснюють існування у кримінальному судочинстві інституту приватних скарг. Розглянуто особливості провадження у справах за скаргою потерпілого.

Статья посвящена историческому анализу возникновения института частного обвинения, его законодательного закрепления; исследованию теорий, которые объясняют существование в уголовном судопроизводстве института частных жалоб. Рассмотрены особенности производства в делах по жалобе потерпевшего.

Article is devoted the historical analysis of occurrence of institute of private charge, its legislative fastening; to research of theories which explain existence in criminal legal proceedings of institute of private complaints. Features of manufacture in affairs under the complaint of the victim are considered.

Захист прав і законних інтересів осіб, потерпілих від злочинів, в Україні реалізується на основі Конституції України, яка гарантує охорону прав потерпілих від злочинів і забезпечення їм доступу до правосуддя, а також відповідно до Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийнятою резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 40/3 від 29 листопада 1985 року. У ній підкреслюється, що жертви злочинів мають право на доступ до механізмів правосуддя і швидку компенсацію за нанесену їм шкоду відповідно до національного законодавства.

Одним із напрямів судової реформи в Україні є розширення приватних начал в кримінальному судочинстві. У регулюванні суспільних відносин пріоритетними визнаються права та свободи людини і громадянина, визнані Основним законом України вищою цінністю. У сфері кримінального судочинства проблеми реалізації прав людини і громадянина неминуче зачіпають такі правові можливості постраждалого від злочину, як право самостійно вирішувати питання порушення і закриття кримінальної справи. Особливу увагу, в зв'язку з цим, привертає приватне обвинувачення як певний вид кримінально-процесуальної діяльності.

Ще І. Я. Фойницький відзначав, що “приватне обвинувачення є найстарішою формою організації процесу і захисту прав та свобод людини і громадянина, яка має правове задоволення природному відчуттю образи потерпілого внаслідок вчиненого проти нього злочину” [1, с. 73].

З'ясування суті приватного обвинувачення, аналіз законодавства щодо порядку провадження вказаної категорії справ, визначення перспектив його розвитку неможливі без осмислення історичного шляху становлення і розвитку інституту приватного обвинувачення.

Співвідношення приватного і публічного начал в кримінальному судочинстві зумовило весь хід законодавчого оформлення і розвитку інституту приватного обвинувачення.

Питанням, що стосуються правової природи справ приватного обвинувачення, особливостей судочинства по них, в науці приділялася певна увага. Вони були об'єктом дослідження багатьох учених-процесуалістів: І. Я. Фойницького, М. А. Неклюдова, М. М. Полянського, В. К. Случевського, Д. Г. Тальберга, Л. Я. Таубера,

© Перепелиця С.І., 2010.

М. А. Чельцова-Бебутова, М. М. Розіна та ін. Починаючи з 60-х рр. минулого століття питання провадження у справах приватного обвинувачення розглядалися в працях таких учених, як: С. А. Альперт, В. П. Бож'єв, І. М. Гальперін, Н. П. Грабовська, К. Ф. Гуценко, Н. Я. Калашникова, С. І. Кат'кало, Л. Д. Кокорєв, О. М. Ларін, В. З. Лукашевич, Я. О. Мотовіловкер, В. М. Савицький, М. С. Строгович, Ф. Н. Фаткуллін, М. А. Чельцов та ін.

На сучасному етапі розвитку кримінально-процесуальної науки свій внесок до становлення інституту приватного обвинувачення внесли А. С. Александров, Н. П. Анікіна, В. В. Воронін, О. С. Головачук, В. В. Дорошков, Л. Н. Масленнікова, І. Л. Петрухін, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. В. Молдован, В. Т. Маляренко, В. М. Юрчишин, О. П. Кучинська та ін. Вони заклали теоретичні основи, фундамент для сучасного розуміння характеру і специфіки справ приватного обвинувачення як правового інституту.

Історія розвитку кримінального процесу свідчить, що спочатку в ньому панувало приватне начало. Розсуд сторін і формалізм розгляду були його характерними рисами. Тільки у процесі розвитку і зміцнення держави, її централізації публічне обвинувачення поступово зайняло пануюче положення в кримінальному процесі.

За аналогією начал кримінального процесу обвинувачення підрозділялося на приватне та публічне. Різні джерела права найдавніших часів, що збереглися до наших днів, свідчать, що первинне приватне обвинувачення полягало у виклику на судовий поєдинок, а потім — у виконанні ролі приватного обвинувача в суді. Кримінальна справа порушувалася тільки по чолобитній потерпілого, його сім'ї і роду. Обвинувач і обвинувачений були рівноправні та називалися позивачами.

Одна з перших згадок інституту “приватного звинувачення” міститься вже в ст. 919 т. XV Зведення законів, прийнятого ще до знаменитого Статуту кримінального судочинства 1864 р., у такому формулюванні: “У злочинах і проступках, які відповідно до закону можуть підлягати веденню не інше, як за скаргою ображеної чи приниженої особи, дозволяється примирятись з відповідачем за позовом. У справах цього виду примирення позивача з відповідачем зупиняє справу, якщо скарга про примирення подана до виконання вироку і якщо з образою не пов'язаний інший злочин ...” [2, с. 2–3].

Реформування російського кримінально-процесуального законодавства в 1864 році упорядкувало прийняттю термінологію, чітко виділивши три форми кримінального переслідування: публічне обвинувачення, приватне і приватно-публічне [3, с. 13]. Саме до цього періоду відносяться перші наукові дослідження щодо суті та особливостей приватного обвинувачення, які проводилися видатними російськими процесуалістами А. К. Резоном, Л. Я. Таубером, І. Я. Фойницьким та ін.

Так, Л. Я. Таубер відокремлював три групи теорій, що пояснюють існування у кримінальному судочинстві інституту приватних скарг:

- 1) теорія приватного делікту, представники якої вбачали неофіційні злочини в діяннях, що караються переважно або виключно в інтересах не громади, а потерпілого;
- 2) теорія ідеального блага, представники якої вбачали основу неофіційних злочинів особливих якостей тих благ, на які ці злочини направлені;
- 3) теорія помилування потерпілому, яку складали вчення, що вбачають в інституті помилування потерпілого результат відмови держави від переслідування злочинця, якщо розголос може нанести більш суттєву шкоду потерпілому та його родині, ніж безкарність злочину [4, с. 337–365].

При підготовці судової реформи приватне обвинувачення пов'язували з необхідністю створення “мирових суддів” — мирових суддів для розгляду суперечок і тяжб, керуючись совістю і здоровим глуздом, а також для розгляду дрібних справ про маловажні злочини. Історичними законодавчими актами, що оформили створення інституту приватного обвинувачення, а також регулюючими підстави, умови і порядок провадження справ приватного обвинувачення стали: Установа судових встановлень, Статут кримінального судочинства, Статут про покарання, що накладаються мировими суддями [5, с. 23].

За Статутом кримінального судочинства справи приватного обвинувачення — справи “для примирення сторін, які хоча і тягнуть за собою покарання більш суворе, але за законом порушуються тільки за заявою потерпілої сторони, і можуть бути зупинені примиренням”.

У підвідомчості мирових суддів знаходилися справи про проступки — кримінально караних правопорушеннях, відповідальність за здійснення яких встановлювалася особливим актом — Статутом про покарання, що накладався мировими суддями. За скаргою потерпілих або їх подружжя, батьків або опікунів порушувалися кримінальні

справи про проступки проти честі і прав приватних осіб, зокрема: “за повідомлення іншим про венеричну хворобу”; “за проступки щодо образи честі”; “за наклеп усний чи письмовий”; “за розголошення таємниці чи розголошення таємниці, що стала відома з листування або іншим чином, з метою образи честі та гідності”; “про самовільне користування чужим майном і його пошкодження”; “самоуправство”. Здійснення таких проступків не каралося у разі примирення потерплого з винним, а призначене судом покарання відмінялося [1, с. 305].

Відповідно до ст. 19 Статуту про покарання, підлягають покаранню особи не інакше як за скаргою потерплого за крадіжку, шахрайство і привласнення чужого майна між подружжям, а також між батьками і дітьми. Судове переслідування могло порушуватися в захист дітей незалежно від їх віку, чоловік міг порушувати справу без згоди дружини. До проступків, які були предметом розгляду в порядку приватного звинувачення, Статут кримінального судочинства відносив значні по тяжкості злочинні дії майнового характеру, якщо вони виникали між подружжям і найближчими родичами.

Порядок провадження у справах приватного обвинувачення включав: порушення судового переслідування як посадовими, так і приватними особами, що полягало в подачі скарги і ухваленні рішення по ній мировим суддею. Оголошення потерплого про злочин, називалося скаргою (ст. 301 Статуту). Скарга приносилася мировому судді безпосередньо потерпілим або через повірених. Словесна скарга записувалася мировим суддею в протокол, який підписувався потерпілим, якщо він був грамотним. Статут виділяв дві категорії приватних осіб: потерпілі і не потерпілі від злочину. Потерпілою визнавалася особа, яка понесла від злочину яку-небудь шкоду, — матеріальну або нематеріальну. Крім потерплого, Статут передбачав ще і скривджених, наприклад, у справах про образу честі.

З часом приватне обвинувачення поступово втрачає домінуюче положення при здійсненні правосуддя, кримінального процесу набуває яскраво виражений публічний характер, а вказаний процесуальний інститут розглядається як обмеження принципу публічності кримінального процесу. Так, В. К. Случевський писав: “... поряд із публічним інтересом кримінальний процес торкається також особистих інтересів осіб, що беруть участь у ньому, і для відмежування цих інтересів довелося встановлювати обмежуючий принцип публічності процесу ...” [6, с. 17].

Список використаних джерел

1. *Фойницький, И. Я.* Курс уголовного судопроизводства [Текст] / И. Я. Фойницький. — СПб. : Альфа, 1996. — Т. 1. — 552 с.
2. *Колоколов, Е.* Правила и формы для производства следствий, составленные коллежским советником Е. Колоколовым, по Своду законов издания 1857 года [Текст] / Е. Колоколов. — М. : В унив. тип., 1859. — 225 с.
3. *Тальберг, Д. Г.* Русское уголовное судопроизводство [Текст] / Д. Г. Тальберг. — К. : типография Высочайше утвержденного товарищества печатного дела и торговли И. Н. Кушнерев и Ко, 1891. — Т. 2. — 214 с.
4. *Таубер, Л. Я.* Жалоба потерпевшего при преступлениях неофициальных [Текст] / Л. Я. Таубер. — Х. : Тип. и лит. М. Зильберберг и с-вья, 1909. — 413 с..
5. *Данилевский, И. Н.* Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории [Текст] : [учеб. пособ.] / И. Н. Данилевский, В. В. Кабанов, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева ; Рос. гос. гуманитар. ун-т, Ин-т “Открытое о-во”. — М., 1998. — 701 с.
6. *Случевский, В. К.* Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство — судопроизводство [Текст]. Вып. 1. — 3-е изд., перedel. и доп. / В. К. Случевский. — С.-Пб., 1910 — 664 с.

Рекомендовано до друку кафедрою кримінального процесу
Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого
(протокол № 8 від 8 лютого 2010 року)

Надійшла до редакції 18.02.2010

